

УДК 371.59:371.487:371.8.07

Шимановський М. М.

ДИТЯЧЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ СТАНІСЛАВА ТЕОФІЛОВИЧА ШАЦЬКОГО

А Розглянута педагогічна система С. Шацького у контексті дитячого самоврядування. Талановитий російський педагог присвятив свою педагогічну практику експериментальній роботі, спрямованій на розвиток самостійності дітей. Особливе значення досвід С. Шацького набуває у зв'язку з тим, що діти, яких він виховував, належали до числа педагогічно занедбаних прошарків тогочасного суспільства. Педагогу вдалося відволікти цих дітей від вулиці, сформувавши їхню самостійність, забезпечити їх професією. Система С. Шацького вступала в непримиренне протиріччя із соціальними умовами царської Росії та сталінського Радянського Союзу. Експерименти С. Шацького припинялися владою, а самі дослідження педагога довгі роки замовчувалися. Педагогічні досягнення видатного педагога залишаються актуальними у сучасному демократичному суспільстві і мають бути популяризованими.

Ключові слова: історія педагогіки, самоврядування дитяче, соціалізація, дитяча група, виховання.

Постановка проблеми. Проблема учнівського самоврядування – одна з центральних у сучасній педагогіці. Самоврядування дозволяє виховувати в учнів демократичне мислення, формує лідерів та готує дітей до умов життя в демократичному суспільстві.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Педагогічний спадок С. Шацького досліджено недостатньо, можна виділити роботи Д. Бершадської, М. Богуславського, Ф. Фрадкіна, Г. Малініна, М. Скаткіна, Р. Соколова. Однак вони носять узагальнюючий характер, висвітлюючи всю систему С. Шацького, недостатньо приділяючи увагу саме системі самоврядування.

Не вирішені раніше частини проблеми. Практично відсутні дослідження контексту дитячого самоврядування, який є, безумовно, одним із центральних у творчому доробку педагога. Важливо також дослідити інноваційні ідеї С. Шацького у контексті соціально-педагогічному – як основу для демократичної соціалізації в умовах соціального середовища, що ґрунтується на консервативних недемократичних принципах.

Шацький Станіслав Теофілович (1878–1934) – видатний російський соціальний педагог, організатор дитячих установ – громади «Сетлемент» (1906), трудової колонії «Бодрая жизнь» (1911), а також «Першої дослідної станції з народної освіти з міськими та сільськими відділеннями» – (1919–1932).

В основі виховної системи С. Шацького лежить продуктивна ідея дитячого царства, де кожна дитина могла б отримати всі можливості для всебічного розвитку. В той же час Станіслав Теофілович вважав, що забезпечити всебічне виховання можна, впливаючи на всю культурницько-виховну роботу в районі, впливаючи не тільки безпосередньо на дітей, але й на дорослих – їхніх батьків, організовуючи таким чином усе виховне середовище. Його педагогічне дослідження ґрунтувалося на детальному та прискіпливому спостереженні за дітьми в

реальних умовах педагогічного процесу. У першу чергу він аналізував взаємини дітей у колективі, їхні переживання та поведінку в соціальних групах. Усе життя дитини в колективі, її взаємини з іншими дітьми та педагогами визначалося як великий педагогічний експеримент та у той же час як реальне суспільне дитяче життя. Таким чином, засади педагогіки С. Шацького ґрунтувалися на визначенні школи як центру виховання дітей у соціальному середовищі і як центру впливу на це середовище. Педагогом була розроблена організація таких суспільно корисних робіт, які були сповнені визначальним смисловим навантаженням для самих дітей. Труд був не важким і виснажливим обов'язком, але важливою суспільною потребою та необхідністю.

У 1905 р. разом з О. Зеленком він створив в одному з найпроблемніших у кримінальному відношенні районі Москви – Бутирській слободі та Мар'їній рощі дитячі клуби та дитячий садок під загальною назвою «Денний сиротинець для дітей, що приходять».

Примітка:

Зеленко Олександр Устимович (1871–1953) – організатор перших позашкільних установ у Росії. Протягом двох років перебував у Сполучених Штатах Америки, де вивчав різноманітні способи організації виховання та навчання дітей. У 1905 році разом зі С. Шацьким і Л. Шлегер створив у Щолкові під Москвою літню дитячу трудову колонію, восени 1905 року – перший клуб для дітей. При клубі були організовані курси для підлітків, що знаходилися в навчанні у дрібних хазяїв-ремісників. У 1906 р. він та С. Шацький отримали субсидію від Міністерства освіти, залучили кошти приватних благодійників і створили громаду «Сетлемент», в організації якої були використані ідеї, запозичені О. Зеленком з його досвіду в США. Після закриття Сетлементу був заарештований за пропаганду нібито соціалістичних ідей. Після звільнення виїхав в США. Після повернення в 1910 знову у співробітництві зі С. Шацьким брав участь у роботі громади «Дитяча праця та відпочинок». Активно співробітничав у журналах «Свободное воспитание» та «Для народного учителя», читав теоретичні педагогічні курси в університеті О. Шанявського.

Весною 1906 р. сиротинець відвідували біля 150 дітей. Підлітки отримали можливість працювати в майстернях, малювати, навчатися співати, брати участь у концертах, ходити до театрів і музеїв.

Нові ринкові відносини, що зароджувалися в Росії на початку ХХ ст., змушували змінювати старі, патріархальні відносини, що визначали виховання в попередній період. І батько, і мати були змушені працювати щодня по 12–14 год. Багато дітей були викинуті на вулицю та отримали реальну можливість поповнювати кримінальні структури. Завданням прогресивних педагогів-новаторів того часу було створення такого типу виховних і навчальних закладів, які могли б створити нові суспільні відносини спочатку лише як модель у невеликому учнівському колективі, а потім і в усьому суспільстві.

На основі сиротинця було організоване культурно-освітнє товариство «Сетлемент» – сільська комуна-грумада, в якій жили, працювали та виховувалися 14 хлопчиків, що були взяті із сиротинця – притулок Сущевського попечительства для бідних. У Сетлементі протягом літа на практиці вироблялися принципи співжиття дітей і дорослих, визначалися спільні закони та правила. Результатом наполегливої роботи стало створення справжньої дитячої республіки.

Так виникає Щолковська дитяча колонія, в основі педагогічної ідеології якої було трудове й естетичне виховання та дитяче самоврядування. Ідеологію Сетлементу підказав С. Шацькому О. Зеленко, який у свою чергу запозичив її в Сполучених Штатах Америки, у тамтешніх соціалістів. Сетлемент – поселення культурних інтелектуалів, які ведуть у середовищі бідних прошарків просвітницьку роботу. Сетлемент реалізовував культурні та соціальні потреби малозабезпечених, і, відповідно, не залучених до культури дітей, які не мали можливості інакше отримати пристойну шкільну освіту. Лише просвітою дітей завдання Сетлементу не обмежувалося. Головним завданням було підвищення культурного рівня всієї спільноти. С. Шацький фактично започаткував ідею і практику педагогізації соціального середовища: діти, виховані в Сетлементі, залучені до нових соціальних, освітніх і культурних цінностей, передавали ці цінності своїм батькам, піднімали загальний рівень усього суспільства.

Діти в Сетлементі самостійно – це взагалі характерно для клубної, позашкільної роботи – визначали, який гурток вони обирають, виходячи в першу чергу не просто з власних професійних інтересів, але з природного інстинкту товариства: я іду саме в цей гурток тому, що туди мене привів мій друг, з яким мені буде цікаво. Вибір гуртка визначається більшою мірою можливістю спілкування, ніж професійними інтересами, в такому віці це практично не виявлені. Завдання дорослих – не тільки сприяти передачі професійних трудових знань і навичок, але й, – і це не в останню чергу – у стабілізації тих відносин, які неодмінно складаються в колективі, і які виключають непримиренні конфлікти. Взагалі, конфлікти в будь-якій групі неминучі. Проблема полягає в тому, щоб спільними зусиллями педагогів і дітей виробити такі правила співжиття, що дозволяють оминати, залагодити такі конфлікти, максимально згладити гострі кути, узгодити інтереси різних груп та особистостей. Головне – щоб ці статутні правила розповсюджувалися на всіх – і на дітей, і на дорослих.

Гасло, яке було основою діяльності Сетлементу від початку стало назвою книги О. Зеленка – «Діти – працівники майбутнього». Станіслав Теофілович звернув увагу на важливе протиріччя, що заважало розвитку підлітків: педагоги, суспільство та держава пропонували дітям перелік умов і вимог, які не відповідали ні дитячій природі,

ні потребам розвитку самої дитини. В клубах, діяльність яких ґрунтувалася на самоврядуванні, робота мала вестися не на основі вигаданих педагогами чи державними методологами принципів, а на усвідомлених самими дітьми та висловленими на засіданнях самоврядування потребах самих вихованців. Робота клубу мала вестися, таким чином, виходячи з гри дитячих інстинктів. Дитяче самоврядування реалізовувалося у найважливішій із його форм – дитячих зборах, на яких визначалися перспективи розвитку колонії, оцінювалася робота самого самоврядування, чергових, оголошувався бойкот непристойним словам [5].

Діти природно об'єднуються в групи за інтересами у вільні дитячі організації. Такі організації можуть набути ознак молодіжної чи дитячої субкультури – обрати модель поведінки у відповідності із запозиченою чи самостійно генерованою ідеологією. У більшості випадків такі групи-зграйки об'єднуються виключно для спілкування та спільної діяльності лише тому, що їм цікаво спілкуватися та діяти разом. Особливо сильними, великими та згуртованими такі об'єднання бувають у районах, де проживають соціально бездоглядні діти. Робітничі окраїни (а саме такою є Мар'їна роща) характерні саме такими дитячими зграйками. Вони можуть поступово перерости у злочинні співтовариства – банди, які мають свою ієрархію, свою територію і діють у відповідності із законами зграї великих приматів – самоврядування поза межами державних законів на основі права сильного, – такий собі соціальний дарвінізм. Банди підтримують майже ідеальний порядок у районі, виробляють своєрідний кодекс честі – злодійський закон – і нещадно карають за його порушення. «Зародок ідеї дитячого клубу лежить у свободних дитячих організаціях, які найчастіше сильно турбують спокій дорослих. Це вуличні, дачні, сільські, фабричні вільні дитячі організації. Вони виникають завдяки могутньому соціальному інстинктові, цікаві тим, що вони вільні, рухомі, близькі до реального життя з його різноманітністю» [5]. Така зграя може нести величезний позитивний потенціал, генеруючи суспільних лідерів, підтримуючи законний порядок у районі чи навчальному закладі, спонукаючи спільноту – територіальну громаду – на позитивний розвиток. Особливо підсилюється позитивний вплив такої зграї за умови впливу на неї кваліфікованого та небайдужого педагога. Важливою соціально-педагогічною умовою можливості впливу такого педагога є не тільки рівень його кваліфікації, але й здатність його включитися в колектив, стати його неодмінним та авторитетним членом, набути визначального статусу в суспільній ієрархії такої групи. Єдиним способом зрозуміти та врахувати інтереси такої дитячої зграї може бути дитяче самоврядування.

До клубу завжди приходять із декількох причин. По-перше, він пропонує певний перелік гуртків, які просто життєво необхідні дітям. По-друге – такий клуб – прекрасне місце, де можна поспілкуватися, знайти своїх друзів, одностудців, цікавих співрозмовників. Нарешті, тут є той, хто значною мірою відсутній дома – дорослий, який може навчити не тільки майбутній професії, але й життєвій мудрості. Такого дорослого – авторитета найчастіше немає вдома, оскільки батьки в робочих родинах працюють, і їм не до виховання власних дітей. Діти покинуті напризволяще, і їхнім вихованням займається вулиця. С. Шацький створював гуртки, в яких можна не тільки навчитися чомусь позитивному, що само по собі є величезною соціальною принадою, особливо в умовах ринкової економіки, але й відчутти, що дорослий-керівник тобою зацікавився, приділяє увагу, небайдужий до твоєї подальшої долі.

Такий клуб створює особливу соціально-педагогічну ситуацію, яка переважає, переборює вплив вулиці,

налаштовує на спілкування, взаємодію, яка, власне, і створює колектив, а не зграю чи банду. При цьому педагог-керівник гуртка сам є його неодмінною складовою, розглядаючи такий гурток не як товариство дітей, як продуктивний союз дітей і дорослих, як єдиний колектив, соціальну групу, комунікативну субкультуру, яку він сам, власне кажучи, і створив.

Управління Сетлементом базувалося на дитячому самоврядуванні. Таке самоврядування принципово відрізняється від уже названої системи керування зграєю чи бандою, оскільки базується не на праві сильного підпорядковувати собі всю іншу спільноту, а на праві громади, тобто невід'ємного демократичного права всіх і кожного управляти громадою і власним життям. Важливим було й те, що принципово відрізняло самоврядування С. Шацького як від самоврядування, скажімо, А. Макаренка, так і взагалі від зовнішнього демократичного принципу «меншість підпорядковується більшості». Для С. Шацького, особливо на початку його педагогічного осмислення життя, важливим було право кожного на власне бачення проблеми, на власний шлях подолання, спосіб її вирішення. Ніхто, переконаний він, не має права вирішувати за особистість його проблеми, нав'язувати своє світобачення: ні педагог-вихователь, ні навіть орган самоврядування, навіть демократично обраний і демократично налаштований. Будь-яке рішення загальних зборів має обговорюватися до останнього, дитяча республіка не повинна брати на віру жодного рішення дорослих, якщо воно не було обґрунтованим і обговореним на загальних зборах. У той же час можна було агітувати, сперечатися до нестями. Однак, якщо вже збори приймали відповідне рішення, воно мало виконуватися всіма і беззаперечно, навіть якщо комусь воно не подобалося.

«Діти з великим бажанням брали участь в обговоренні всього порядку життя, і вносили спільно в це життя багато цінного. Порядок у колонії не встановлювався дорослими. Він налагоджувався з часом, вироблявся самим життям. Діти вкладали багато сил у його встановлення, тому вони дуже скоро стали його високо поцінувати. Єдиним покаранням було «зауваження», яке призначали загальні збори за вчинки, головним чином проти громади. Після трьох зауважень винний мав залишити колонію», – зауважував С. Шацький [5].

Таке трактування самоврядування і створювало особливу психічну ситуацію, яка викликала позитивні емоції та настрої. От що пише в своєму листі до Е. Трубецького одна з благодійниць колонії Маргарита Кирилівна Морозова: «Ти не уявляєш, якими радісними, вільними та шляхетними були ці діти. І разом з тим, ні тіні грубого, розбещеного, нечистого» [2].

Прошло багато років, і колонію С. Шацького відвідав великий американський педагог Дж. Дьюї. Він відзначив принципову відмінність системи самоврядування С. Шацького від американської. Дьюї відзначив, що як і в США, так і в СРСР головним завданням самоврядування є підтримання дисципліни. Однак, у США самоврядування є лише імітацією політичних форм, тобто відтворенням політичної структури «дорослого» суспільства з його виборами, Президентами, міністерствами, що є, на справедливий думку Дьюї, зовнішнім для педагогічної системи. У системі С. Шацького головне – спільна робота для самої школи чи району, де вона розташована. У результаті, дивується Дьюї, діти в школі С. Шацького отримують небагато кращу підготовку для участі в громадському житті, в місцевому чи виробничому самоврядуванні, ніж учні американських шкіл [3]. Шацький та його однодумці фактично створили самокеровану колонію, яка являла собою республіку з керівниками – лідерами, яких обирали самі

діти. Всі рішення в колонії приймалися узгоджено на загальних зборах. Головним було те, що діти вчилися комунікаціям у спільній виробничій праці.

Педагоги зробили важливі висновки, які варто тут відтворити: діти впливають один на одного сильніше, ніж дорослі; вся діяльність вихователя має звестися до дружнього дитячого товариства; авторитет старшого тільки тоді дієвий, коли в ньому немає приниження та примусу дітей; нарешті, діти мають відчувати довіру до себе з боку старших, але це авторитет не сили, але знань, досвіду і любові до дітей.

Але невдовзі сталося те, що й мало статися: в 1908 році колонія була закрита владою. Офіційною причиною закриття називали соціалістичні ідеї, які були основою виховної системи у Сетлементі. На думку урядових чиновників, дітей у колонії виховували неправильно: вони віталися з дорослими фамільярно, за руку, з найменших причин скликали загальні збори, обирали голову, секретаря, здійснювали таємне голосування. Проурядова монархічна газета «Старая Москва» виголошувала найстрашніше: «з дітей виробляють майбутніх фанатиків-революціонерів, яким з найменшого віку прищеплюють парламентські звички» [2].

Самостійні вихованці не потрібні владі будь-якого суспільства: вони не можуть терпіти несправедливості та брехні. Вони не можуть жити в суспільстві, яке за визначенням побудоване на лицемірстві та низькопоклонстві нижчих перед вищими. Самоврядування ніяк не співвідноситься з авторитаризмом, з порушенням прав особистості, з демократією, нарешті. Особистість, яка пройшла школу самоврядування в громаді ніколи не буде миритися як з порушенням своїх прав, так і з порушенням прав самої громади, з беззаконням і несправедливістю. Така особистість досить незручна для суспільних очільників, які прийшли до влади в результаті волевиявлення «начальствующи», а не за суверенною волею громади.

Практична ефективність роботи педагогів-новаторів та їхніх друзів-вихованців підтверджується тим, що виробничий клуб були відзначені золотою медаллю Міністерства торгівлі на виставці в Петербурзі, що, як уже зазначалося, не врятувало дослідника від підозри в антидержавній діяльності і від закриття Сетлементу.

За деяким часом С. Шацькому вдалося, очевидно, переконати владу про ефективність і доцільність своєї роботи, і в 1909 р. він створює громаду «Дитяча праця та відпочинок», а в 1911 р. відкриває дитячу літню колонію «Бадьоре життя». Фінансування установи брали на себе меценати-підприємці. Основну суму надала Маргарита Морозова. Прибічники-однодумці великого педагога організовували самостійне життя дітей-колоністів, привчали їх до самообслуговування, залучали до норм життя в колективі, розвивали їхній досвід комунікацій з іншими дітьми та дорослими. Важливим компонентом розвитку самоврядування в колонії був рукописний журнал «Наша жизнь», у якому можна було вільно обговорити громадські та господарські справи. Ось деякі заголовки з журналу: «Наше господарство», «Наші збори», «Ранок», «На футболі», «Театр та музика» тощо.

Для будь-якого дослідження є визначення зворотного зв'язку в системі. Педагогічний експеримент вимагає детального визначення його результатів. У такому експерименті оцінка здійснюється шляхом визначення суб'єктивного ставлення учасників до умов, які були створені в ньому. Педагоги-експериментатори вирішили на закінчення літнього періоду запросити відомого статистика, який і розробив анкету-опитувальник з 35 питань. Опитування викликало величезну зацікавленість, і діти-колоністи навіть назвали інтерв'ю «сповіддю». Інтерв'ю було ус-

ним і розрахованим так, щоб ніхто не чув відповідей, крім педагога, який опитування проводив. Усе життя в колонії було критично, при цьому нещадно обговорене. Власне, перед нами – відверта, хоч і болісно сприйнята сповідь самого Станіслава Теофіловича. Він визнає (інший би приховав досить неприємні результати опитування), що удав себе ображеним, несправедливо обреханим невдячними підлітками. С. Шацький зазначає: його улюблені підопічні незадоволені ним і його товаришами-педагогами. Йому цікаві саме некомпліментні, критичні висловлювання колоністів. Критика дітьми – не привід для образи, а спосіб у майбутньому виправити помилки. Діти звинувачували дорослих у непослідовності, в тому, що інколи ті говорили одне, а думали інше. Особливо цікавими були свідчення дітей, що їм не давали справжньої свободи, робили їм накази, сердилися, вичитували за помилки. Діти прийняли правила гри, яку запропонував їм педагог: «Якщо співробітник незадоволений чимось, то має звертатися до зборів, а не сам розпоряджатися!», – такі слова наводить педагог [5].

Бути справжнім дослідником – не просто висвітлювати та аналізувати свої досягнення, але й звертати особливу увагу на свої помилки. У першу чергу С. Шацький називає помилкою випадковий вибір дітей для експериментальної роботи. Мабуть, занадто багато в колонії було гіперактивних дітей, з якими, зрозуміло, було дуже важко працювати, особливо, якщо йшлося про створення дитячого колективу. Також помилкою педагог вважав необґрунтоване переконання, що можна перевиховати дітей, позбавитися марновірства, шкідливих навичок, які вони запозичили в повсякденному житті. Варто також зазначити, що педагоги самі задавали темп розвитку самих дітей та їхнього колективу так, що, за свідченням самого Станіслава Теофіловича, його колоністи не встигали за темпами, заданими педагогами. І найважливіше, – що визнає й сам педагог: його підлеглі педагоги і він сам працювали практично з тими, хто сам погоджувався працювати, хто легко йшов на співробітництво.

Як розповідає відомий дослідник педагогіки С. Шацько, член-кореспондент РАО, професор М. Богуславський, педагог не сприйняв ідей Жовтневого перевороту. Він був серед організаторів страйку вчителів, спрямованого проти незаконного захоплення влади більшовиками [1]. Від початку категорично відмовився він і від пропозиції брати участь у роботі радянського органу управління навчальними закладами Радянської Росії – Наркомпросом.

Життя змусило його погодитися на пропозицію Надії Крупської. Очевидно, умови, запропоновані жінкою фактичного диктатора Радянської Росії були занадто привабливі для експериментатора: створити максимально сприятливу ситуацію на експериментальному майданчику. В 1919 р. він створює Першу дослідну станцію з народної освіти. С. Шацький керує нею аж до її закриття в 1932 р., вже за часів Йосипа Сталіна. Аналізуючи причини, через які С. Шацький погодився на активне співробітництво з новою владою, можна згадати, що в перші роки Радянської влади Н. Крупська та А. Луначарський запропонували досить дієву та зовні демократичну програму становлення нової школи, в якій саме самоврядування відіграло суттєву роль.

Перша дослідна станція отримує назву «Бодрая жизнь», яка була створена в Калузькій губернії. С. Шацький, очевидно, під впливом ідеології марксизму, принципово змінює концепцію соціального виховання. Тепер уже його вихованці не просто виховуються в соціальному середовищі, але мають революційно перетворювати це середовище у відповідності з настановами комуністичного керівництва.

Щоправда, сам педагог переконаний, що він на правильному шляху, і його педагогічні конструкції повністю відповідають суспільним потребам. «Діти-працівники майбутнього» – ця теза, започаткована ще О. Зеленко, визначала подальшу діяльність експериментаторів. Переконання в невпинності істинності та загальнообов'язковості більшовицьких соціальних перетворень, – індустріалізації, колгоспного будівництва, культурної революції, – змушували готувати дітей саме до тих соціальних умов, які склалися. Діти, в свою чергу, мали впливати на своїх батьків, на все суспільство так, щоб і їхнє прилаштування до соціалізму.

Необхідно, як вважав сам С. Шацький, випереджувати соціальну ситуацію, готувати дітей навіть не до сьогодення, а для майбутнього, яке мало відбутися у відповідності з партійними планами та програмами. Інша справа, що сам С. Шацький – людина старих культурних принципів, намагався перетворити ці суспільно-педагогічні засади з більшовицьких на загальнолюдські, однак, як нам здається, така підміна йому не дуже вдалася.

За його ініціативою діти з навколишніх сіл навчали своїх батьків елементарним правилам гігієни. Діти просили батьків одягати чистий одяг, стригтися. В школах створювалися дитячі санітарні комісії, що піклувалися й особистою гігієною учнів, і їхніми домашніми умовами. Діти та педагоги обходили хати, пояснюючи такі елементарні речі, як необхідність мити руки та боротися з вошами. Проводилися батьківські збори. Однією з принципів засад роботи була боротьба з п'янством батьків. Спочатку батьки не зовсім приязно ставилися до такої практики педагогів Дослідної станції, але з деяким часом почали усвідомлювати позитивну дієвість заходів, що проводилися. Особливо подобалися батькам театралізовані виступи колоністів.

Впливали колоністи і на традиції кулачних бійок село на село, які були типовими в районі: вони регулярно проводили спільні свята для сусідніх сіл, які традиційно ворогували, намагаючись запобігати конфліктам.

Однією із задач самоврядних організацій, які створювалися в колонії, була ліквідація неписьменності серед дорослих. За кожним учнем закріплювали одного чи навіть декількох селян, яких і необхідно було у вільний час навчити читати і писати.

У 1929–1932 рр. життя змушує С. Шацького знову прилаштуватися до суспільних умов, які змінилися. Наступає період, який в історії відомий під назвою «рік великого перелому», який самі селяни називали з великою долею гіркої іронії «рік великого перелому хребта». Країна під проводом Й. Сталіна починає інтенсивно змінюватися. Індустріалізація, колективізація, перші п'ятирічки, стаханівський рух... С. Шацький декларує створення нової педагогічної системи, яка має приділяти максимальну увагу участі школи у «революційній форсованій зміні суспільних відносин».

Проявляється нова мета соціально-педагогічного розвитку, а саме «сформулювати нову людину, яка бере активну участь у колгоспному будівництві». Тепер уже не до самоврядування, яке залишається лише формальною ознакою педагогіки С. Шацького. На порядок денний виходить уже не заклик до здорового способу життя, але агітація батьків вступати до колгоспу, участь дітей у посівній, у ремонті техніки.

С. Шацький знову й знову шукає можливостей знайти місце своїм педагогічним поглядам і педагогічній практиці у новому періоді історичного розвитку. Він намагається створити дитячі колгоспи, знову організувати в них дитяче самоврядування. Агітбригади з педагогів і колоністів їздять по селах, пропагуючи колгоспне будівництво. Але

селяни, які ще недавно зі співчуттям ставилися до педагогів і колоністів, починають чинити активний опір і колективізації, і пропагандистській діяльності колоністів. Селяни ледь не вбили одного зі співробітників дослідної станції, завідувача Белкінської школи Павла Кованова, якому довелося тікати від розлюченого натовпу. Більш того, будиночок Шацьких підпалили невідомі. І знову проявляється своєрідна штучність, несвоєчасність, демократичних ідей і демократичної практики в новому тоталітарному суспільстві, що зароджується. Та й державні чиновники були категорично проти анархічних і вже на той момент анахроністичних дослідів. У пресі з'являються критичні статті, спрямовані проти педагога, якого звинувачують у руссоїзмі, в толстовстві, в потуранні куркулям. У 1932 р. дослідну станцію ліквідують. С. Шацького призначають керівником Московської консерваторії. 30 жовтня 1934 року, не витримавши цькування, Станіслав Теофілович Шацький помер.

Трагедія С. Шацького полягала, як нам видається, в тому, що він був тим, кого називають «несвоєчасною людиною». Він розробив педагогічну ідеологію, яка була дієвою за умов виховання в колективі однолітків і спільної діяльності. В її основі було самоврядування, яке ґрунтувалося на повній довірі між педагогами та дітьми. Така педагогіка формувала відповідальну, демократично налаштовану дитину, яка була просто непотрібна ні царській Росії, ні Радянській владі.

Висновки. Самоврядування С. Шацького існувало у замкненому соціальному просторі колоній. Діти були максимально відокремлені від впливу всього іншого соціуму, сконцентрованими на проблемах, які виникали в самій колонії, а не в родинному середовищі, скажімо, чи в політичному житті всього суспільства. Педагог був для цих дітей найвищим моральним авторитетом, тією людиною, яка давала їм те, чого в них не було – увагу дорослого. Більшість із вихованців С. Шацького були з проблемних родин, батьки були на межі виживання через бідність чи пияцтво, на власних дітей практично не звертали уваги. Тому педагог мав абсолютну вдячний матеріал, який міг формувати – тобто виліплювати з дітей саме те, що йому було потрібно. Високоморальні педагоги – таким, безумовно, був С. Шацький і його однодумці – могли закладати в це формування максимально корисні для самих дітей якості: чесність, справедливість, відвертість, това-

риськість, віру в добрі справи, у можливість вирішення всіх проблем демократичним шляхом.

С. Шацький був безумовним лідером – і як організатор, і як генератор нових педагогічних ідей, і як той, хто здатний вести за собою і колектив однодумців-педагогів, і дітей. Лідер однозначно позитивний, який створював умови для саморозвитку дітей. Педагоги вчили дітей життю, вчили так, як вони самі розуміли це життя, і не їхня провина в тому, що це життя виявилось не таким, як сподівалися ці педагоги.

Уся історія педагогіки стверджує, що дитяче самоврядування завжди є спільним експериментом дорослого педагога, який із благими намірами намагається дійсно допомогти дітям визначитися зі власним життям і дітей, які педагогові-експериментатору довіряють. Отже, правляча верхівка тоталітарної держави не зацікавлена в самоврядуванні, оскільки воно породжує тільки зайві клопоти, не дає всевладно розпоряджатися суспільним багатством.

Необхідні довгі роки наполегливої, копіткої роботи, в тому числі і педагогічної для того, щоб нарешті виховати відповідального громадянина, який здатний навчатися самостійно управляти суспільством, брати відповідальність на себе, ділитися цією відповідальністю з іншими громадянами. Тому самоврядування ефективно саме як своєрідна школа майбутньої, можливо, досить віддаленої, демократії. Дослідження історичного досвіду створення осередків учнівського самоврядування дає сподівання на затребуваність майбутніх лідерів суспільством.

Список використаних джерел

1. Богуславский Михаил, член-корреспондент РАО, профессор «Его ждал большой театр, но он выбрал школу». – Режим доступа : http://pedssovet.org/mtree/task.viewlink/link_id/1437/Itemid,118/
2. Взыскующие града: хроника частной жизни русских религиозных философов в письмах и дневниках С.А. Аскольдова, Н.А. Бердяева, С.Н. Булгакова, Е.Н. Трубецкого, В.Ф. Эрна и др. / Кейдан В.И. (сост., подг. текста, вступ. ст. и коммент.). – Москва : Школа. Языки русской культуры, 1997. – 752 с.
3. Дьюи, Дж. Введение в философию воспитания / Дж. Дьюи. – Москва : Работник просвещения, 1921. – 126 с.
4. Шацкая, В. Н. Бодрая жизнь. Из опыта детской трудовой колонии / В.Н. Шацкая, С.Т. Шацкий. – Москва : Госиздат, 1924. – 180 с. – (Педагогическая библиотека. Серия 2. № 1.).
5. Шамкий, С. Т. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах / С.Т. Шацкий. – Москва : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 304 с.
6. Этапы новой школы [Текст] : сборник: Из работ Первой Опытной Станции по народному образованию при Наркомпросе / ред. С. Т. Шацкий. – Москва : Работник просвещения, 1923. – 144 с.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 20.10.2014

Шимановський М. М. Детское самоуправление в педагогической системе Станислава Теофиловича Шацкого.

А Рассматривается педагогическая система С. Шацкого в контексте детского самоуправления. Талантливый российский педагог посвятил свою педагогическую практику экспериментальной работе, направленной на развитие самостоятельности детей. Особое значение опыт С. Шацкого приобретает в связи с тем, что дети, которых он воспитывал, принадлежали к числу педагогически запущенных слоёв тогдашнего общества. Педагогу удалось отвлечь этих детей от улицы, сформировать их самостоятельность, обеспечить их профессией. Система С. Шацкого вступала в непримиримое противоречие с социальными условиями царской России и сталинского Советского Союза. Эксперименты С. Шацкого прекращались властью, а сами исследования педагога долгие годы замалчивались. Педагогические достижения выдающегося педагога остаются актуальными в современном демократическом обществе и достойны популяризации.

Ключевые слова: история педагогики, детское самоуправление, социализация, детский коллектив, воспитание.

Shymanovskii M.M. Children's self-government in the pedagogical system of Stanislav Teofylovych Shatskii.

С The article discusses the pedagogical system of St. Shatskii in the context of children's selfgovernment. The talented Russian teacher dedicated his teaching practice to experimental work aimed at developing of children's independence. St. Shatskii's experience acquires the particular importance in connection with the fact that the children whom he raised, belonged to the pedagogically neglected segments of the society. The teacher was able to distract the children from the streets, to form their independence, ensure their profession. St. Shatskii's system entered into irreconcilable contradiction with the social conditions of Tsarist Russia and the Stalinist Soviet Union. St. Shatskii's experiments were stopped by the power, and the research of the educator for many years was suppressed. The pedagogical achieves of the outstanding teacher remain relevant in a modern democratic society and should be popularized.

Key words: history of pedagogy, children's self-management, socialization, children's group, upbringing.